

STANKO ANDRIĆ

Hrvatski institut za povijest,

Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

UDK 323(497.5)

316.658.4(497.5)

Zašto je pogrešno javni institut za povijest nazvati imenom Franje Tuđmana*

1.

Skupina od devet hrvatskih akademika raznorodnih struka (među kojima nije i povijest) i troje umirovljenih povjesničara izrazila je nedavno, otvorenim pismima i putem javnih medija, želju da se Hrvatski institut za povijest u Zagrebu prozove imenom Franje Tuđmana, i to u prigodi dvadesete obljetnice njegove smrti koja pada 10. prosinca 2019. godine. Kao što je to prenijela većina tiskanih i elektroničkih medija, autori ideje o takvom imenovanju u svojem prijedlogu „podsjećaju da je akademik Franjo Tuđman, doktor povijesnih znanosti, istaknuti hrvatski znanstvenik i hrvatski državnik, 1961. u Zagrebu utemeljio Institut za historiju radničkoga pokreta i bio njegov direktor i znanstveni voditelj. Taj institut, dodaje se, poslije je nazvan Hrvatski institut za povijest. Također, ističu, akademik Franjo Tuđman bio je utemeljitelj i predsjednik HDZ-a, glavni politički i vojni strateg uspostave neovisne, suverene i demokratske Republike Hrvatske i njezin prvi predsjednik. Bio je i zapovjednik oružanih snaga - Hrvatske vojske Republike Hrvatske, pokretač i voditelj organizirane obrane Republike Hrvatske, njezina međunarodnoga priznanja, pobjede u Domovinskom ratu te očuvanja cjelovitosti Republike Hrvatske u njezinim međunarodno priznatim granicama.“¹

Već u tom obrazloženju sadržan je, zapravo, temeljni razlog zašto Hrvatski institut za povijest ne bi trebao nositi Tuđmanovo ime, a malo pomnija analiza toga kratkog teksta otkriva i dodatne razloge za to. Čudno je što znanstvenici-predlagatelji ne vide barem taj temeljni razlog, a povjesničari među njima još i one dodatne.

Glavni i temeljni razlog zašto se institut za povijest ne treba zvati po Tuđmanu sastoji se u tome što je Tuđman, u cjelini svoje biografije, prije i iznad svega bio politička osoba, političar i državnik. On je gotovo neusporedivo manje važan kao povjesničar i

* Prvi dio ovog napisa čini tekst reagiranja koji je objavljen na internetskom portalu <http://www.historiografija.hr/?p=17933> (10.12.2019), uz sitne dopune na dva-tri mjesta.

1 Tekst prijedloga prenesen je, između ostalog, i na portalu <http://www.historiografija.hr/?p=17589> (objavljeno 23.11.2019).

znanstvenik nego kao političar. Onako kako su to po segmentima i po stavkama nabrojali autori prijedloga, Tuđman je, sve u svemu, bez ikakve sumnje jedna od najvažnijih osoba novije hrvatske političke povijesti. Ta Tuđmanova politička i povijesna uloga ne može se nikako, ni u kakvu opisu ni definiciji toga što je Tuđman bio, navesti nakon veznika „također“, nego po samoj logici stvari i po sili činjenica – uvijek na prvom mjestu. Sve drugo što je Tuđman bio, kao na primjer povjesničar i pisac knjiga, general Jugoslavenske narodne armije, direktor Instituta za historiju radničkog pokreta, politički zatvorenik, i tako dalje, kudikamo je manje važno i ne određuje Tuđmanovu povijesnu ulogu i značaj ni izdaleka onako fundamentalno kako je određuje ono što autori prijedloga nabrajaju u drugom dijelu svojeg obrazloženja. Tuđman povjesničar i Tuđman voditelj instituta u dubokoj je povijesnoj sjeni Tuđmana političara i Tuđmana državnika.

Taj se odnos među odrednicama toga što je i tko je bio Franjo Tuđman jednostavno ne može ignorirati ni kada se njegovo ime želi nadjenuti jednoj znanstvenoj ustanovi. I tu se onda dolazi do biti problema: nazvati ustanovu koja jest i želi biti hrvatski institut za povijesnu znanost imenom jedne od najvažnijih osoba hrvatske (političke) povijesti – neizbježno je pogrešno. Pogrešno zato što Tuđman, po tome što jest, mora biti jedan od važnih predmeta istraživanja institutskih povjesničara. A kako se može u nekoj ustanovi objektivno, dakle kritički (u izvornom smislu riječi), istraživati lik i djelo osobe čije ime stoji u nazivu ustanove? Ne sugerira li već i samo ime ustanove duh u kojem valja raditi, ne zadaje li ono smjerove, ne postavlja li kalupe budućim tezama i zaključcima o svemu što je s tim imenom povezano? Hoće li povjesničari s instituta koji bi nosio ime Franje Tuđmana moći ikoga uvjeriti da su kadri nepristrano i objektivno suditi i pisati o Tuđmanu, o njegovom životu, njegovoj vlasti i njegovom dobu? Ako to i uzmognu, svatko će unaprijed očekivati suprotno – da pišu pristrano, apologetski, propagandno, upravo doslovce *pro domo sua*. I to će s pravom očekivati, jer im to jasno sugerira ime instituta. Takvo bi ime jasno i glasno obznanjivalo da na toj ustanovi glavnu riječ ima politikantstvo, a ne znanost, da su tu politički zadaci i „agende“ po važnosti iznad nepristranog istraživanja prošlosti u skladu s načelima istinoljubive znanosti. Ima, poznato je, takvih koji misle da na Hrvatskom institutu za povijest tako nekako i stoje stvari, pa da bi imenovanje po Franji Tuđmanu baš prikladno okrunilo takvu situaciju. No, činiti ono što bi zluradi promatrači voljeli da učinimo u pravilu znači postupati sebi na štetu.

Nazvati institut za povijest imenom važnog predsjednika države, takvog koji je na čelu države stajao čitavo desetljeće i to u prijelomnom i ratnom vremenu, bio bi ozbiljan prijestup protiv povijesne znanosti, protiv duha njezine slobode. To je toliko očito da, kao ideja, ima u sebi i nešto šaljivo: pomalo podsjeća na antiutopijsku fikciju, na nekakvu orvelovsku Oceaniju u kojoj bi državni institut za povijest, podređen Ministarstvu Istine, nesumnjivo nosio ime utemeljitelja Partije ili Velikog Brata, jer je taj, uza sve ostale zasluge, svakako bio i izvrstan povjesničar. Pa sad vi, gospodo povjesničari, izvolite metodično i po najstrožim načelima svoje discipline istraživati povijest Partije

i njenog najvećeg člana... U demokratskom, zapadnom svijetu imena važnih predsjednika država daju se aerodromima i nosačima zrakoplova, a ne znanstvenim institutima. U Hrvatskoj, osim najvećeg aerodroma i mnogih trgova, ulica, mostova, škola itd., Tuđmanovo ime nosi i središnje Hrvatsko vojno učilište u Zagrebu, što zacijelo ima nekakva smisla, premda bi se u hrvatskoj vojnoj povijesti, na koju smo obično nemalo ponosni (usp. „antemurale Christianitatis“), trebao moći naći i kakav izravnije dokazani ratni junak ili u vojne operacije neposrednije uključeni vojskovođa i po mogućnosti pobjednik.² To bi što se tiče imenovanja po Franji Tuđmanu trebalo biti dovoljno, ako ne želimo da nam društvo, po javnom iskazivanju dominantne ideologije, previše nalikuje prezrenim „totalitarnim sustavima“ iz nedavne prošlosti.

Osoba čije se ime daje nekoj ustanovi uživa u toj ustanovi, po logici stvari, posebne počasti i kulturni status. U Hrvatskom institutu za povijest Franjo Tuđman trebao bi biti tema i predmet istraživanja, a ne idol ili ikona pred kojom će se povjesničari klanjati; ne bi trebao biti ni tema koju se istražuje s posebnom obzirnošću i skrupulima. Jedno je s drugim – znanstveno istraživanje s kultom ili njegovim elementima – nespojivo. Institut koji bi svojim imenom naviještao da zastupa i promiče tuđmanizam sam bi sebi oduzeo znanstvenu vjerodostojnost. Kao i svaki ideološki i politički –izam (marksizam, lenjinizam, maoizam, titoizam, ili degolizam, tačerizam, ...), i tuđmanizam – što god bio točan sadržaj tog pojma – stoji u suprotnosti sa znanostima. Na institutu pod tom ideološkom zastavom neizbježno bi se od povjesničara očekivalo da u nekoj mjeri mitiziraju Tuđmana i njegovo doba, umjesto da ih dosljedno istražuju bez predrasuda i što je moguće objektivnije.

Predlagatelji imenovanja kao da su ipak donekle svjesni da im je ideja problematična pa su, u obrazloženju, Tuđmana kao političara i državnika pokušali gurnuti u drugi plan, kao sekundarni argument i potkrepu, a u prvom su redu istaknuli Tuđmanovu važnost u vezi s povijesnom znanostima. Bio je, kako vele, „doktor povijesnih znanosti, istaknuti hrvatski znanstvenik“, i povrh toga je „utemeljio“ i kao direktor vodio Institut za historiju radničkog pokreta, kojega je nasljednik sadašnji Hrvatski institut za povijest. Sve to ga, po njihovu sudu, više nego dostatno kvalificira za to da sada dade ime tom institutu, a njegova politička i državnička uloga u novijoj hrvatskoj povijesti samo je dodatna potkrepa toj ideji (jer komu bi ta uloga mogla smetati, kao da pitaju autori prijedloga).

2 Ovu su rečenicu, i osobito njezin završetak, neki njezini kritički nastrojeni čitatelji i egzegeti protumačili na za mene neočekivan način: kao da se u njoj neizravno tvrdi da „Tuđman nije pobjednik“. Zaista, kad je bolje pogledam, može je se, ako se baš hoće, razumjeti i tako. Međutim, što se mene tiče, tu je riječ samo o prijedlogu da se u hrvatskoj povijesti potraži neki istaknuti vojskovođa koji bi bio „po mogućnosti pobjednik“, bez ikakve veze ili usporedbe s Tuđmanom u tom pogledu. Drukčije razumijevanje te rečenice posljedica je, čini mi se, posvemašnje fiksacije na Tuđmana kod spomenutih kritičkih čitatelja, koja ih nagoni da u svemu pronalaze sumnjive aluzije na Tuđmana. Vjerujem da je smisao koji joj pridajem ja, njezin autor, toj rečenici svojstveniji i da prirodnije odgovara njezinoj sintaksi od onoga koji iz nje iščitavaju njezini inkriminatori. Ako ipak nije tako, onda se ovdje radi o primjeru Rorschachove testne mrlje ili, bolje, iluzije „patka-zec“ (poznate ponajviše iz Wittgensteinovih *Filozofskih istraživanja*), kod koje svatko vidi ono čemu je, po nekim „podsvjesnim“ predispozicijama, skloniji.

Nema, ipak, sumnje da su i predlagatelji načistu s time da je drugi razlog kudikamo važniji od prvoga. Jasno je kao dan da ih Tuđmanov historiografski opus, a još manje činjenica da je on bio prvi direktor Instituta za historiju radničkog pokreta, ne bi nikada potaknuli na ovakvu inicijativu, kada ne bi bilo toga drugog, istinskog, političkog razloga. Politički je *raison* stvarni pokretač svega, a to da je Tuđman bio i povjesničar i direktor instituta u neku je ruku samo izlika, korisna pojedinost, da se opravda ova u osnovi politička akcija. Ona je, dakle, u svojoj strukturi i nekakva manipulacija. U čitavoj toj akciji stoga smeta i stanovita neiskrenost njezinih aktera: da su zaista iskreni, morali bi reći da to što predlažu ima u prvom redu političke osnove i nakane, a da se politička operacija koju predlažu može formalno opravdati i činjenicama koje Tuđmana povezuju s hrvatskom historiografijom.

Napokon, obrazloženje koje su dali autori prijedloga, kakogod šturo u obliku koji je javno prenesen, sadrži čak i naznake one povijesne mitizacije koja bi se, kao što je gore naznačeno, prirodno očekivala i vjerojatno ohrabivala na institutu pod egidom Tuđmanova imena. Te se male, ali čvrste, naznake kriju u riječi „utemeljio“ i u izričaju „istaknuti hrvatski znanstvenik“. I jedno i drugo su, u najmanju ruku, izrazi tendenciozne interpretacije prošlosti, ako ne i čiste faktografske neistine. Naime, ako iole držimo do točne upotrebe riječi, za Tuđmana se ne može reći da je „utemeljio“ Institut za historiju radničkog pokreta. Utemeljili su ga u rujnu 1961. Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske i Glavni odbor Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske. Institut je tako, u pravnom smislu i po sadržaju rada, naslijedio dotadašnji Arhiv za historiju radničkog pokreta Hrvatske, odnosno Historijsko odjeljenje CK SKH. U tom utemeljenju bitno su važniju riječ imali hrvatski komunistički funkcionari i moćnici Vladimir Bakarić, Zvonko Brkić i Anka Berus negoli tadašnji hrvatski komunist i nedavno promaknuti general-major u Studijskom odjelu Generalštaba Jugoslavenske narodne armije u Beogradu, Franjo Tuđman. Odlukom spomenutih stvarnih utemeljitelja, Tuđman je mjesec dana nakon osnivanja Instituta za historiju radničkog pokreta postavljen za njegova prvog direktora. Odrekao se vojne karijere, a poslije nekoliko godina na Filozofskom fakultetu u Zadru postigao je doktorat znanosti disertacijom iz povijesti monarhističke Jugoslavije, premda dotad nije stekao naobrazbu povjesničara i o povijesnim je temama 1950-ih godina pisao i objavljivao radove kao manje-više samouki amater.

U nastavku karijere Tuđman je razmjerno mnogo pisao i objavljivao (doduše s nemalo ponavljanja istih tekstova u različitim aranžmanima), ali je ozbiljno pitanje je li doista ikada postao „istaknuti hrvatski znanstvenik“. Tuđmanov doprinos hrvatskoj povijesnoj znanosti ipak je, po svemu sudeći, skromnijih razmjera. Nezaljubljeni čitatelji njegova opusa uglavnom ga drže minornim autorom historiografskih radova. Većina hrvatskih povjesničara koji se bave sličnim temama svrstat će Tuđmanove radove prije u svojevrsnu publicistiku negoli u istraživačku historiografiju, to jest u znanost. Izrazi uporabljeni u obrazloženju otvorenih pisama, prema tome, bez ikakve sumnje već

doprinosu mitizaciji Tuđmanove biografije, uključuju se u pogon željenog mitizacijskog retuširanja prošlosti.

Po svemu navedenom, u cjelini i u nekim važnim pojedinostima, inicijativa za imenovanje Hrvatskog instituta za povijest po Franji Tuđmanu pokazuje se kao, u svojoj biti, protuznanstveni čin.

2.

Pitanje je li Franjo Tuđman bio „istaknuti hrvatski znanstvenik“, ili, kraće i jasnije rečeno, je li bio „istaknuti znanstvenik“ (odrednica „hrvatski“ u navedenoj sintagmi samo naoko doprinosi njezinoj većoj preciznosti), iziskuje svakako detaljnije razmatranje. Ako se ne varam, ozbiljna i sustavna raščlamba toga pitanja još nije poduzeta. U nastavku želim dati prilog, posve ograničen (sâm se ne bavim istraživanjem temâ koje su Tuđmana najviše zaokupljale), takvoj budućoj ocjeni znanstvene vrijednosti Tuđmanovih historiografskih spisa.

Tuđmanovi su radovi prožeti snažnom, što implicitnom što eksplicitnom, teleologijom i aksiologijom, u duhu kojih se povijesni akteri i događaji redovito ocjenjuju kao pozitivni ili negativni, promašeni ili uspješni, cjeloviti ili djelomični, ostvareni ili neostvareni, i to s obzirom na jednu temeljnu ideju – ideju o vjekovnoj težnji hrvatskog (kao i svih ostalih) naroda da stvore vlastitu državu. „Nacionalna ideja“ ili koncept borbe za nacionalnu državu ima u takvoj historiografiji otprilike onakvu središnju i sveobjašnjavajuću ulogu kakvu je u historiografiji nadahnutoj marksizmom imala ideja „klasne borbe“. ³ Takav redukcionizam nije, naravno, nešto neuobičajeno u novijoj i današnjoj hrvatskoj historiografiji kada je riječ o interpretacijama hrvatske političke povijesti, pa se tako i pozitivne ocjene glavnih ideja i teza iz Tuđmanova opusa argumentiraju upravo tom podudarnošću i suglasnošću s dominantnim tokovima nacionalne historiografije. ⁴

Kao što se može očekivati, historiografska metoda u kojoj je tako bitan sastojak „vrednovanje“ povijesnih aktera i događaja s obzirom na usvojenu teleologiju i donošenje zaključaka u smislu izvlačenja pouka za nacionalnu političku budućnost nije naišla na pohvale u širim, međunarodnim okvirima povijesne discipline. Kako stoji stvar s

3 Usp. Maja Brkljačić, „What past is present?“, *International Journal of Politics, Culture and Society* 17/1 (2003), 42: „Whereas, during the communist period it was believed that the class struggle was the driving force behind the unfolding of history, today the class struggle has been replaced by the struggle for a nation-state.“

4 Usp. na primjer formulaciju: „Takve ocjene Tuđmana (t. j. Tuđmanove ocjene, nap. S. A.) i danas su znatno održane u hrvatskoj historiografiji, što je pokazatelj određenih vrijednosti u istraživanju i zapažanju pojedinih povijesnih procesa“ (Stjepan Matković, „Prvi svjetski rat u djelu dr. Franje Tuđmana“, u: *Dr. Franjo Tuđman u okviru hrvatske historiografije. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga u Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu 10. i 11. prosinca 2009.*, ur. Vijoleta Herman Kaurić (Zagreb – Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, 2011), 100).

međunarodnom stručnom recepcijom Tuđmanovih radova najlakše je i najuputnije provjeriti na primjeru njegove knjige *Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi*, koja je bila prvi put objavljena istodobno u hrvatskoj (izdanje Knjižnice Hrvatske revije, München-Barcelona, 1981) i u engleskoj verziji. Nakon što je Tuđman 1990. postao prvi, demokratski izabrani, predsjednik samostalne hrvatske države, više je njegovih knjiga bilo prevedeno i objavljeno na engleskom, njemačkom i drugim stranim jezicima, pri čemu su bitnu ulogu igrali i državni interes i spremnost na sponzoriranje takvih izdanja, sa svim konzekvencijama i konotacijama koje ima takav tip izdavačkih projekata. U znanstvenom i akademskom smislu najrespektabilnije inojezično izdanje nekog od Tuđmanovih radova jest spomenuta engleska verzija knjige iz 1981. koja je pod naslovom *Nationalism in contemporary Europe* objavljena u sklopu poznate serije „East European Monographs“, koju je od 1971. izdavao časopis *East European Quarterly* sa sjedištem u kampusu Boulder Sveučilišta u Koloradu. Izdanja te serije distribuirala je važna sveučilišna izdavačka kuća Columbia University Press iz New Yorka.⁵ Tuđmanova knjiga izašla je kao 76. svezak u spomenutoj seriji. Radi predodžbe o nakladničkom kontekstu, spomenimo da prethodni svezak obrađuje povijest škole Američkog Crvenog križa u Albaniji od 1921. do 1933. (autorica Joan Fultz Kontos), a svezak koji slijedi razmatra međunarodni sporazum potpisan 1936. u Montreuxu o regulaciji slobodne plovidbe kroz Bospor i Dardanele i njegovo značenje u sklopu međunarodnih odnosa u 20. stoljeću (autor Anthony R. de Luca). Tuđmanova je knjiga tematski znatno šira od tih studija, ali to joj nije nužno bilo uračunato u prednost kada se našla u rukama recenzenata za stručne časopise.⁶

Thomas Spira, profesor Sveučilišta Princa Edvarda u Kanadi i stručnjak za povijest međuetničkih odnosa i nacionalizma, napose onih u središnjoj Europi, recenzirao je Tuđmanovu knjigu u časopisu *Canadian-American Slavic Studies*. Sažeo je sadržaj svih pet dijelova knjige, naznačivši njihov doprinos istraživanjima, kao i neke nedostatke u argumentaciji. Zaključno je ovako prosudio knjigu: „Ovu zbunjuću knjigu, koju bitno odlikuju manjak integriranosti, kohezije i usmjerenosti, bilo je teško recenzirati. Čini se kao da je svaki dio napisan neovisno o ostalima, kako bi poslužio različitim svrhama; ali čitatelj nema pojma što su autorove namjere, jer u knjizi nema ni predgovora ni uvoda, kao ni bilo kakvih naznaka u pogledu autorovih nakana i ciljeva. Nema kazala, a fusnote su rijetke i ne uvijek korisne. Tuđman ne donosi bibliografiju, nije uključio ni rudimentaran popis preporučene literature ili barem bibliografski esej za čitateljevu orijentaciju. Povrh takvih tehničkih problema, kvaliteta tih eseja nejednaka je. Prva dva su adekvatni udžbenički pregledi. Treći tekst, o Jugoslaviji, nudi zanimljive

5 „Bibliografija“ Franje Tuđmana koja se nalazi na internetskoj stranici www.tudjman.hr (održavaju je obitelji Tuđman i Košutić) neprecizno navodi da je izdavač te knjige Columbia University Press iz New Yorka.

6 James J. Sadkovich, *Tuđman: prva politička biografija* (Zagreb: Večernji posebni proizvodi d. o. o., 2010), 241, govori o američkom izdanju Tuđmanove knjige, pa i o pojedinostima kao što je broj prodanih primjeraka, ali začudo ne spominje osvrte na nju u stručnim časopisima.

uvide i povremeno sofisticirane analize. Zadnja dva priloga su impresionističke studije utemeljene na autorovim vlastitim iskustvima i instinktima, ali slabo ukorijenjene u činjeničnim podacima ili u sekundarnom istraživanju⁷.

Gale Stokes, profesor na Sveučilištu Rice u Houstonu i stručnjak za noviju srpsku, balkansku i istočnoeuropsku povijest, objavio je prikaz u časopisu *The American Historical Review* u kojem se suglasio s Tuđmanom kada podsjeća na pozitivnu osnovu nacionalizma, naime pravo svakog naroda da određuje vlastitu sudbinu, kao i kada tvrdi da je rješenje nacionalnih pitanja ključno za oblikovanje stabilnog europskog poretka. Ocijenio je solidnom Tuđmanovu diskusiju o dominantnoj ulozi Rusa u Sovjetskom Savezu i korisnim Tuđmanovo iznošenje slabo poznatih podataka o podređenosti Hrvata u Jugoslaviji ili o iskrivljavanju njihove uloge u novijoj povijesti (važna uloga Hrvata u partizanskom pokretu nasuprot predodžbi o nacionalnoj krivnji za zločine NDH, preuveličavanje broja žrtava logora u Jasenovcu, nerazmjerna zastupljenost Srba u državnim službama poratne Jugoslavije). Stokes ipak napominje da „ne želi ostaviti dojam da je ovo knjiga uravnoteženih stavova. Tuđman je nacionalist i njegove interpretacije jugoslavenske povijesti uvijek idu u prilog Hrvatskoj“. Stokes kratko navodi primjere za to i potom rezimira da je, u konačnici, Tuđmanov prijedlog za rješenje hrvatskog pitanja podjela Jugoslavije po „drevnoj katoličko-pravoslavnoj razdjelnici“, nakon čega bi u jednoj od novonastalih država dominirali Srbi, a u drugoj Hrvati, te bi prva pripala sovjetskoj političkoj sferi, a druga bi bila saveznica Zapada. No, s obzirom na povijest nastanka obiju Jugoslavija, zaključuje Stokes, provedba „rješjenja koje bi zadovoljilo Tuđmana mogla bi narušiti sklad njegovog humanizma“.⁸ Premda je Stokes u svojim novijim radovima iznosio uglavnom nepovoljne sudove o Tuđmanu kao državniku, njegov je prikaz Tuđmanove knjige razmjerno blagonaklon i manje kritičan od ostalih dvaju koje ovdje prenosim.

Gotovo posve negativan kritički osvrt na Tuđmanovu knjigu objavio je James Lee Heizer, predavač na kršćanskom Georgetown Collegeu i specijalist za rusku povijest koji je 1977. doktorirao teom *The cult of Stalin, 1929-1939*. On je u prikazu objavljenom u časopisu *Nationalities Papers (The Journal of Nationalism and Ethnicity)* ustvrdio da je knjiga neprikladno strukturirana, jer se, unatoč naslovu, gotovo jedna trećina bavi „dobro poznatom poviješću Europe u 19. stoljeću poslije Bečkog kongresa“, a svega trideset stranica govori o nacionalnim „pitanjima“ u „suvremenoj Europi“ od Španjolske i Cipra do Skandinavije, tako da se „u takvoj površnoj obradi može pronaći malo ili ništa vrijedno pozornosti“. Razmjerno velik dio knjige posvećen je nacionalnostima u Jugoslaviji, što je očito pravo područje autorove ekspertize, pa bi za knjigu bilo bolje da je usredotočena samo na tu problematiku. Prikazivač dalje knjizi zamjera što je, unatoč autorovu kritičkom stavu prema sovjetskoj vlasti u Istočnoj Europi, krcata klišejima i retorikom u marksističkom stilu, za što izdvaja neke primjere. Nadalje, knjiga je po Heizeru „grozno moralistička“, kao npr. pri karakterizaciji Versajskog ugovora

7 *Canadian-American Slavic Studies* 16/3-4 (1982), 607-609.

8 *The American Historical Review* 87/3 (1982), 773-774.

kao „istočnog grijeha“. Povrh svega, knjiga nema uvoda, bibliografije ni kazala, donosi premalo fusnota i vrvi pravopisnim i gramatičkim greškama, pa je „njena vrijednost čak i u odsjeku o Jugoslaviji ograničena i upitna“.⁹

Sve u svemu, može se zaključiti da Tuđmanova američka knjiga nije u tamošnjoj stručnoj javnosti primljena kao značajniji doprinos historiografskom istraživanju tematike kojom se bavi. Njeni strukturalni i tehnički nedostaci koje spominju Spira i Heizer mogu se donekle opravdati okolnostima u kojima je došlo do tog izdanja (Tuđman je upravo 1981. bio podvrgnut sudskom procesu koji će ga sljedeće godine po drugi put odvesti u zatvor, a čini se da je i Mate Meštrović, koji je u Americi pomagao da knjiga izađe, pretpostavio žurnost objavljivanja kvalitetnoj pripremi rukopisa). Recenzenti za stručne časopise priznali su Tuđmanovoj knjizi informativnost – premda ne bez pristranosti – i autorovu solidnu upućenost u nekim dijelovima široke tematike koje se poduhvatio, ali nisu u njoj našli gotovo ništa originalno ni novo, a više autorovih teza ocijenili su proizvoljnima i nedovoljno potkrijepljenima povijesnim argumentima. Bila im je strana i Tuđmanova sklonost moralnom vrednovanju povijesnih događaja, kao i potreba da iz povijesti izvlači „pouke“ i na toj osnovi zagovara određene smjernice za buduću europsku politiku, ostajući ipak i u tom pogledu nedorečen. Glavnu tezu knjige, o nezajajljivoj povijesnoj snazi nacionalizma i nužnosti da se svim narodima omogući stvaranje vlastitih država kako bi se osigurao stabilan međunarodni poredak, ocijenili su kao nedostatno razrađenu, slabo povijesno argumentiranu i pomiješanu s autorovim osobnim političkim opredjeljenjem i angažmanom, koji sami po sebi iskoraču iz okvira povijesne interpretacije.

Moguće je da takva „tezičnost“ i politička zauzetost Tuđmanova historiografskog rada iz razdoblja dok je bio politički disident nisu u tolikoj mjeri svojstveni njegovim ranijim knjigama, kao i njegovoj doktorskoj disertaciji, nastalima prije konačnog pada u političku nemilost 1967. To je, doduše, na neki način paradoksalno, jer se može pretpostaviti da je Tuđman do te prijelomne godine bio u čvršćem zagrljaju ideologizirane i dogmatske historiografije kakvu je poticao i nastojao njegovati jugoslavenski državni komunizam, od čega bi se poslije, kao disident, barem donekle emancipirao.

Od Tuđmanovih knjiga, u suvremenoj hrvatskoj historiografiji ponajveći respekt uživa obimna sintetska studija koja je pod naslovom *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji 1918.-1941.* objavljena u dva sveska tek 1993. godine, a temelji se na disertaciji obranjenoj 1965. koja je nosila naslov *Uzroci krize monarhističke Jugoslavije od ujedinjenja 1918. do sloma 1941.* Ta se studija ponajviše citira u novijoj historiografiji i ocjene Tuđmanova historiografskog rada oslanjaju se prije svega na nju. Premda je uglavnom riječ o prilično suhoparno pisanoj političkoj događajnici, ona svojom ukupnom fizionomijom odudara od ostatka Tuđmanova opusa toliko da je teško ne pomisliti i na mogućnost da je on nije sâm napisao. Kako god s time stajale stvari, temeljita analiza Tuđmanova opusa morat će u vezi s tim djelom uzeti u obzir da je Tuđman tijekom

9 *Nationalities Papers* 11/1 (1983), 133.

njegova nastanka, kao novopečeni profesionalni povjesničar i ravnatelj novog instituta, bio u neku ruku, tijekom nekoliko godina, projekt hrvatske komunističke partije. Kao takav, on je nesumnjivo mogao računati na svakovrsne servise i asistencije. U izradi disertacije vodio ga je i pomagao mu mentor Vaso Bogdanov, iskusni komunist i povjesničar koji je od 1949. radio kao profesor na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a stručni su mu interesi i pogledi bili slični budućim Tuđmanovima. Kao dugogodišnji prijatelj Miroslava Krleže, Bogdanov je olakšao Tuđmanovo zbližavanje s njime i Krleža je potom Tuđmanu kao autoru-suradniku širom otvorio vrata Akademijinog časopisa *Forum*, tako da je Tuđman ondje objavio u dijelovima glavninu svoje disertacije i prije nego što je obranjena. Krleža je općenito izbliza pratio Tuđmanov historiografski rad te je bio uključen i u organizaciju obrane njegova doktorata 1965. u Zadru nakon što je Filozofski fakultet u Zagrebu odbio upriličiti tu obranu iz formalnih razloga (dijelovi disertacije bili su već objavljeni), premda je očito bilo i sadržajnih (voditelj katedre za hrvatsku povijest Jaroslav Šidak držao je Tuđmanovu disertaciju loše napisanom, a jeziku temu suviše širokom).

Za cjelovitu sliku o Tuđmanu kao povjesničaru svakako treba uzeti u obzir i njegov ležeran odnos prema stvarnom autorstvu tekstova koje je objavljivao u svojim knjigama i pod svojim imenom. Poznata je polemika koju je 1966. pokrenuo Ljubo Boban, tada docent na odsjeku za povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, optuživši Tuđmana da je stotinjak završnih stranica njegove disertacije preuzeto iz nešto ranije Bobanove disertacije o sporazumu Cvetković-Maček, kojoj je mentor također bio Vaso Bogdanov. Tijekom nastale polemike, još jedan povjesničar, Bogdan Krizman, optužio je Tuđmana da je prepisao dijelove njegovih radova u svojim ranijim knjigama *Rat protiv rata* (1957) i *Okupacija i revolucija* (1963). Iznošene su još neke slične optužbe za plagijat, ali involvirani autori nisu se uvijek smatrali oštećenima; npr. pravnik Leon Geršković držao je da je na prikladan način spomenut u Tuđmanovom radu. Donekle je sličan bio i slučaj Danka Grlića, marksističkog filozofa i bivšeg zatvorenika na Golom otoku, koji je napisao jedno poglavlje za Tuđmanovu knjigu *Rat protiv rata* i za to primio honorar, ali je u knjizi samo neodređeno spomenut kao jedan od suradnika kojima autor izražava zahvalnost. Očito je da bi za točno utvrđivanje naravi i opsega Tuđmanova autorstva u njegovim historiografskim publikacijama bilo potrebno temeljito arhivsko i tekstološko istraživanje.

To je pitanje u svojoj osnovi razmjerno egzaktno i ne mora ga se brkati s kompleksnom problematikom biografskih i društvenih okolnosti u kojima su ti radovi nastajali ili u kojima su izbijali prijepori oko njih. Sasvim je moguće da su optužbe za plagijat protiv Tuđmana imale, u vrijeme kad su se pojavile, i političku pozadinu (na koju je, uostalom, odmah upozorio sam Tuđman), kao i da su neku ulogu u svemu odigrali i rivalstvo između fakulteta i instituta ili osobne ambicije pojedinih profesora. Isto tako, možda bi se moglo dokazivati da pojam individualnog autorstva, kao i pojam plagijata ili „nedopuštenog načina korištenja“ tuđeg rada, u onodobnoj jugoslavenskoj akademskoj zajednici nisu bili baš kristalno jasni ni široko usvojeni, a osobito je moguće da ih

Tuđman, koji „nije bio član akademskog ceha“, nije najbolje razumio ni usvojio. Napokon, može se dokazivati, kao što je pokušao James Sadkovich, i to da u funkcioniranju znanstvenih zajednica općenito, pa ni danas, nije nimalo neobično da pojedinci pišu radove „uz pomoć drugih“ i da u timskom radu hijerarhijski niže pozicionirani istraživači veći dio svojih autorskih zasluga prepustaju vođama timova. No, bez obzira na sve to, kada je riječ o procjeni znanstvene vrijednosti Tuđmanova opusa, i preciznije Tuđmanova osobnog udjela u njemu, ne može biti svejedno je li neke stranice ili poglavlja napisao Tuđman ili netko drugi.¹⁰

Po svemu se čini da objektivna i sveobuhvatna ocjena znanstvene vrijednosti Tuđmanova historiografskog opusa još nije donesena. No, čak i ako bi se dalo uvjerljivo pokazati da je Tuđman zaista „istaknuti znanstvenik“, ili barem „istaknuti hrvatski znanstvenik“, to još uvijek ne znači da bi se nacionalni institut za povijesnu znanost trebalo nazvati upravo po njemu – kraj toliko drugih od njega nesumnjivo istaknutijih, utjecajnijih, važnijih i boljih hrvatskih povjesničara. Motivacija za to može biti samo izvanznanstvena, to jest politička. Tu činjenicu ne mogu promijeniti ni dodatni biografski argumenti (prvi direktor instituta za povijest, zatvaran zbog „borbe za povijesnu istinu“). Svi ti argumenti uzeti skupa – povjesničarski opus, izabrani elementi biografije – ne opravdavaju dovoljno uvjerljivo ideju da upravo Franjo Tuđman postane na ovakav način istaknuta perjanica hrvatske povijesne znanosti. Za to im je potrebna dodatna potpora, određena politička intencija, želja da se i kroz taj čin imenovanja djeluje ponajprije politički. Tu se krije ključni paradoks: baš ono na čemu se zapravo temelji ta politička volja – najveća je zapreka njezinu nastojanju da svoj zahtjev racionalno i znanstveno argumentira. Naime, cijeli taj argumentacijski konglomerat obesnažuje i u biti poništava najvažnija činjenica Tuđmanove biografije, to jest ono što je Tuđman bio u posljednjih deset godina života: ključni hrvatski političar i državnik. Kao takav, on je svojim djelovanjem više od ikoga drugog obilježio iznimno važno desetljeće novije hrvatske povijesti. Tuđman je po tome postao, i nepromjenjivo ostaje, u prvom redu predmet povijesnog istraživanja i tema političke povijesti, a tek potom jedan od manje ili više uspješnih i manje ili više osebujnih praktičara povijesne znanosti.

Sve što je Franjo Tuđman učinio i što se s njime događalo poslije 1989, kada je objavio svoju u autorskom smislu posljednju historiografsku knjigu (*Bespuća povijesne zbiljnosti*), može biti razlog da se prema njemu nazivaju ulice i trgovi, političke ustanove i državna odlikovanja, onako kako se to obično čini svuda po svijetu s imenima političara i državnika koji su postigli nešto veliko ili su zaslužni za povijesne promjene koje domaće društvo većinski percipira kao pozitivne i blagotvorne; ali za ime instituta za povijesnu znanost on nakon toga, i upravo zbog toga, više ne bi smio doći u obzir.

10 O polemici i prijeporima oko autorstva Tuđmanovih radova v. Sadkovich, *Tuđman*, 67 i 126-135. Uz to v. Zlatko Čepo, „Dva decenija Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske“, *Časopis za suvremenu povijest* 14/1 (1982), 24-25. O radu Danka Grlića u Tuđmanovoj knjizi *Rat protiv rata*, korisne podatke donosi Igor Lasić, „General kompilator“, *Feral Tribune*, 16. 11. 1998, str. 16-18; članak se temelji na razgovoru s udovicom Danka Grlića i na dokumentima dobivenim od nje.